

# Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης  
γιώργος μιχελακάκης

Εισαγωγή, μέρος δ'

**Χρειαζόμαστε τη θεωρία, αλλά η ζωή και η συνείδηση, μας θέτουν ορισμένα όρια που μας εμποδίζουν να την αποκτήσουμε ή τουλάχιστον, να είμαστε σίγουροι γι' αυτήν.**  
R. Williams

Ο σχετικισμός στο επίπεδο της δημιουργίας των έργων τέχνης, (ο οποίος ενδιαφέρει εδώ, επειδή έχει ερμηνευτική αξία για τα έργα των παιδιών των μεταναστών), εμφανίζεται με αυτό που σήμερα ονομάζουμε «ανοιχτό έργο τέχνης». Το ανοιχτό έργο τέχνης, όπως η ποίηση του Καβάφη που μελετά ο Δρακόπουλος, εκφράζει μια κατάσταση σκεπτικισμού, όπου το πνεύμα «παίζει», παραθέτοντας παρατακτικά διάφορες αλήθειες, πολιτισμικούς συμβολισμούς, ίσως και αξίες, χωρίς να φαίνεται ότι παίρνει θέση, αλλά που τελικά έτσι, εγκαθιδρύει τον δικό του σχετικιστικό δογματισμό.

Ο Ρελατιβισμός ή πολιτισμικός σχετικισμός, βρίσκεται στον αντίποδα της ιδεολογικής απολυτότητας που διέπει το έθνος-κράτος. Είναι η έννοια που εκφράζει κατά την φάση της παγκοσμιοποίησης, τον αναλυτικό-συνδυαστικό τρόπο σκέψης όπου οι διάφορες εθνικές παραδόσεις και οι αξίες τους, τις οποίες φέρνει μαζί η παγκοσμιοποίηση, χάνουν την πάγια ουσία και αλήθεια τους και λειτουργούν ως έσχατα συστατικά στοιχεία τα οποία έτσι μπορούν να συνδυαστούν υποκειμενικά μέσα από μία απειρία συνδυασμών (Κονδύλης).

Ο σχετικισμός εμφανίζεται στα έργα τέχνης ως συσσωρευση στοιχείων, ιχνών, και αξιών, χωρίς το σύνολο να οδηγεί σε κάποιο συμπέρασμα. Πρόκειται για μια φαινομενική μορφή άρνησης του νοήματος και της σημασίας. Ένας νέος φαινομενικά λυτρωτικός μηδενισμός, ο οποίος ενώ αρνείται την όποια παράδοση, από την άλλη αποφεύγει τον προσδιορισμό της αλήθειας στα θέματα της εκμετάλλευσης και της ανισότητας.

Όμως εκτός από την παραπάνω αντίληψη του ανοιχτού έργου τέχνης, ως αυτού που δεν ευνοεί μια συγκεκριμένη αλήθεια, υπάρχει και μια διαφορετική αντίληψη για το ανοιχτό έργο. Σύμφωνα με την τεχνοκριτικό Ελένη Βακαλό, η διαφορά της νεωτερικότητας από την προηγούμενη περίοδο, έγκειται στο ότι δίνει έμφαση στον πολιτισμό ως ιστορία του ανθρώπου και όχι του Θεού. Από τον 17ον αιώνα και μετά, την εποχή του μπαρόκ, τον ρομαντισμό και τον Σεζάν, επάνω στο έργο τέχνης γίνεται όλο και πιο αναγνωρίσιμο το ανθρώπινο χέρι, τα λάθη, τα πιασμάτια, η διαδρομή που ακολούθησε ο καλλιτέχνης, σε αντίθεση με το κλειστό έργο της κλασικής τέχνης, όπου εκεί όλες οι τεχνικές του ψευδαισθητισμού αλλά και του βυζαντινού θρησκευτικού συμβολισμού στοχεύουν να δείξουν το έργο ως ιερό αντικείμενο που υποβάλλει στον θεατή την θεϊκή του προέλευση. Ως επιτομή της αντίληψης για το «ανοιχτό έργο», ως έργο του ανθρώπου και όχι του Θεού, είναι το θέατρο του Μπρέχτ και τα φωτοκολάζ της Hannah Hoch, όπου εκεί ο βασικός στόχος είναι να καταστραφεί εντελώς ο νατουραλισμός για να είναι συνεχώς εναρτημένος ο θεατής για το ότι ο πολιτισμός είναι έργο ανθρώπινο που μπορεί να δημιουργηθεί και αλλιώς.

Αυτές τις διαφορετικές αντιλήψεις για το έργο τέχνης πρέπει να τις έχουμε υπόψη μας, διότι όταν μελετήσουμε τα έργα των καλλιτεχνών θα βρούμε και τις δύο αντιλήψεις του ανοιχτού έργου εφαρμόσιμες.

Απλά να σημειώσουμε εδώ, πως το ανοιχτό έργο και με τις δύο του σημασίες, το συναντάμε στους καλλιτέχνες εκείνους που έχουν απομακρυνθεί από τα παραδο-

σιακά στιλ που κληροδότησε το έθνος-κράτος, ενώ όσοι ακόμα τα χρησιμοποιούν διέπονται από συγκεκριμένες αλήθειες και αξίες όπως γεννήθηκαν στα πλαίσια του έθνους-κράτους.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο ιμπεριαλισμός, είναι η βαθιά δομή της κοινωνίας και σήμερα. Η πατριαρχία μια μορφή του ιμπεριαλισμού δεμένη με το έθνος-κράτος, ενώ το ανοιχτό έργο έρχεται σαν αποτέλεσμα αντιφατικών δυνάμεων που δρουν στα πλαίσια της αναπτυσσόμενης παγκοσμιοποίησης. Να μην εκλάβουμε τις έννοιες αυτές ως οντολογικές κατηγορίες σύμφωνα με την παλιά φιλοσοφική ορολογία του μεταφυσικού και οντολογικού υλισμού. Απλά είναι παραστάσεις, κρίσεις, έννοιες ως αντιγραφή του πραγματικού στη διάνοια. Είναι έννοιες που περιγράφουν φαινόμενα των ανθρώπινων κοινωνιών που βρίσκονται σε διαρκή μεταλλαγή. Τόσο ο Ιμπεριαλισμός όσο και η πατριαρχία πέρασαν από τον ενισμό στον πλουραλισμό και σήμερα ως κοινωνικές συμπεριφορές διαχέονται έξω από το έθνος και το ανδρικό είδος. Γίνονται οικονομικές κατηγορίες οι οποίες ενδύονται την καλλωπιστική διάσταση της «ανάπτυξης».

Οι τρεις αυτές έννοιες – κλειδιά – που εντοπίζουμε στα έργα των παραπάνω πέντε συγγραφέων, εφόσον αρθρωθούν σε ένα σχήμα σκέψης, νομίζω πως μας βοηθούν να προσεγγίσουμε τις «αιτίες», ή τους γενετικούς παράγοντες σε πολλά έργα τέχνης, καθώς και να μας δώσουν έναν αρκετά ικανοποιητικό αίσθημα «αντικειμενικότητας» για τον Λόγο που επιχειρούμε να δημιουργήσουμε. Είναι έννοιες που εκφράζουν την κοινωνική κατάσταση καθώς κρυσταλλώνεται και εν συνεχεία μεταβάλλεται για να ξανά-κρυσταλλωθεί πάνω σε νέες σχέσεις οι οποίες δεν έχουν αποβάλει το χαρακτηριστικό της εκμετάλλευσης.

**Η μελέτη παρακάτω, χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια.**

**Στο πρώτο κεφάλαιο**, θεωρήσαμε απαραίτητο να δώσουμε μια έστω σχηματική εικόνα της μετανάστευσης, υπογραμμίζοντας τα κύρια πολιτισμικά προβλήματα, με βάση τα τρία εννοιολογικά μας εργαλεία.

α) Την σύγκρουση των διαφορετικών αξιών του έθνους-κράτους και της παγκοσμιοποίησης μέσα στις μεταναστευτικές κοινότητες.

β) Την διαμερισματοποίηση της συνείδησης, και τους ανθρωπότυπους που δημιουργούνται.

γ) Τον πατριαρχικό, δογματικό και φολκλορικό ρόλο της εκκλησίας και των κοινοτήτων, και την αδυναμία ανανέωσή τους, έτσι που να δημιουργηθούν νέες κριτικές αντιλήψεις και συμβολισμοί.

δ) Τέλος τη λειτουργία των καλλιτεχνών μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον.

**Στο δεύτερο κεφάλαιο** εξετάζουμε το έργο του λογοτέχνη Αλέκου Δούκα, ο οποίος ήρθε στην Αυστραλία το 1927. Το νεανικό του έργο μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, διακρίνεται από λυρικά και συμβολικά στοιχεία, ενώ το κατοπινό έργο του από τον πόλεμο μέχρι το 1962 που πέθανε, χαρακτηρίζεται από στοιχεία που το κατατάσσουν βασικά στον κοινωνικό ρεαλισμό. Και στις δύο περιόδους το έργο του διακατέχεται από βαθιές



ουσιοκρατικές αλήθειες. Στην πρώτη περίοδο εκφράζει την αλήθεια του φιλελεύθερου υποκειμένου, όπου η υλικότητα της ζωής αντλεί την αιτιολογία και ερμηνεία της από τον «ουρανό», δηλαδή μέσα από ένα αμάλγαμα μεταφυσικού ιδεαλισμού. Στην δεύτερη περίοδο ο κοινωνικός ρεαλισμός του, εκφράζει την αντίληψη ότι ο άνθρωπος ως φύση είναι αυτός που εξελίσσεται και ότι την ερμηνεία του εαυτού την δίνει η κοινωνία.

*Η ιστορία της ζωής και των ιδεών αυτού του συγγραφέα στην εξέλιξή της, μας δίνει την ευκαιρία να ανιχνεύσουμε τις αντιφατικές ιδεολογικές και αισθητικές τάσεις πριν και μετά τον πόλεμο που κυριάρχησαν στην Ελλάδα, την Ευρώπη και την Αυστραλία, και που η γνώση τους, μας δίνει τη δυνατότητα να δούμε πόσο και σε τι έχει διαφοροποιηθεί η επόμενη περίοδος από το 1970 και μετά.*

*Ο Αλέκος Δούκας με τα δύο μυθιστορήματα που έγραψε μεταπολεμικά, εκπροσώπησε ένα μορφωτικό είδος μυθιστορήματος, όπου σύμφωνα με τα κλασικιστικά πρότυπα, επιδιώκεται η κοινωνική τάξη και η αρμονία. Η εργατική τάξη που εκπροσωπούσε ως κοινωνικός ακτιβιστής, δεν ήθελε την καταστροφή της κοινωνίας, αλλά την καλύτερη της. Πίστευε πως ο κόσμος κάτω από τον καπιταλισμό είναι χαοτικός και ασταθής, γι' αυτό και έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα πιο αρμονικό-εξισωτικό πολιτικό σύστημα. Τα πιστεύω αυτά εκφράζονταν στην τέχνη του κοινωνικού ρεαλισμού, από τα κλασικιστικά μορφολογικά χαρακτηριστικά τα οποία πρόβαλαν σταθερότητα, αρμονία, διάρκεια και ισορροπία.*

*Καθώς τις τρεις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες υπήρχε έντονη πολιτικοποίηση, με ισχυρά κοινωνικά κινήματα, και αιτήματα σοβαρά, ο κοινωνικός ρεαλισμός στην τέχνη, και ειδικά στη λογοτεχνία το «μορφωτικό μυθιστορήμα», εκπροσώπησε και ικανοποίησε ένα μεγάλο κομμάτι της κοινωνίας σε όλο τον κόσμο και στην Αυστραλία, αν και πρέπει να σημειώσουμε πως στην Ευρώπη από τις αρχές του 20ου αιώνα, και μετά, η καλλιτεχνική πρωτοπορία αντικαθιστούσε το κλασικιστικό ιδεώδες της αστικής κοινωνίας με νέες μορφές που εκφράζανε τις ανησυχίες, και φοβίες ενός κόσμου που ένοιωθε άθυρμα εμπρός σε δυνάμεις που διέφευγαν την κατανόησή του.*

*Ο Δούκας σκοτώθηκε το 1962 σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα, δεν έζησε για να δει τον θάνατο του καλλιτεχνικού στιλ του ρεαλισμού και την άνοδο των ρευμάτων της καλλιτεχνικής πρωτοπορίας που τελικά κυριάρχησαν παγκόσμια.*

**Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή  
Λεζάντα: Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος  
Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)**